Manvydas Vitkūnas,
Bronius Dakanis

Veliuonos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios šventorius

2014 m. rugsėjo–lapkričio mėnesiais atlikti Veliuonos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios (1 pav.) statinių komplekso (UK 28049), Veliuonos piliakalnio II su papiliu (UK 23902), papilio (UK 23903) teritorijos (Jurbarko r., Veliuonos miestelis ir sen., Draugystės g. 1, 4, Draugystės g. 1, 4) žvalgomieji archeologiniai tyrimai ir žvalgymai. Buvusiame papilyje stovinčios bažnyčios šventoriuje ištirtos 3 perkasos (bendras tyrimų plotas 32,4 m^2), o nuogrindų įrengimo, lietaus nuotekų išvado vamzdžio tiesimo ir betoninių plytelių takų įrengimo vietose atlikti archeologiniai žvalgymai (bendras žvalgymų plotas 184,8 m^2).

1 pav. Veliuonos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. M. Vitkūno nuotr.

Fig. 1. The Church of the Assumption in Veliuona.

Archeologiniai tyrimai bažnyčios šventoriuje vykdyti pradėjus įgyvendinti projektą „Veliuonos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios, Jurbarko r., pamatų ir fasadų tvarkybos darbai“.

Veliuonos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios statinių komplekso R dalis patenka į Veliuonos piliakalnio II su papiliu teritorijos V pakraštį ir patį papilį. Papilys yra į V nuo Veliuonos piliakalnio II, už gynybinio griovio, gretimoje aukštumoje (ji 200 m ilgio V–R kryptimi ir iki 120 m pločio). Veliuonos piliakalnis II, dar vadinamas Ramybės kalnu, Pilies kalnu, sudaro bendrą piliakalnių kompleksą su Veliuonos piliakalniu, vadinamu Gedimino Kapo kalnu. Pastarasis piliakalnis dar 1912 m. tyrinėtas Liudviko Kšyvickio ir Tado Daugirdo. Tuomet ištirtas apie 1000 m^2 plotas, rastas XI–XIV a. datuojamas kultūrinis sluoksnis.

Veliuonoje XIII–XIV a. stovėjo Junigedos (Veliuonos) pilis, tapusi dažnu Vokiečių ordino puolimų taikiniu. Du kartus visiškai sunaikinta, paskutinį kartą Veliuonos pilis atstatyta 1411 m. Manoma, kad paskutinė Veliuonos pilis stovėjo

ant vadinamojo Ramybės kalno (Veliuonos piliakalnio II). Piliakalnių P ir V papėdėse fiksuotas viduramžių gyvenvietės kultūrinis sluoksnis (*LPA,* V., 2005, t. I, p. 236).

Po pergalės Žalgirio mūšyje Veliuona, ilgą laiką buvusi svarbiu panemunių gynybiniu centru, neprarado savo reikšmės. 1421 m. įsteigta Veliuonos parapija ir pastatyta bažnyčia. 1421 m. birželio 22 d. Vytautas išplėtė fundaciją, dovanojo bažnyčiai žemių su valstiečiais aukštutinėje ir žemutinėje Veliuonos miesto dalyse. 1636–1644 m. pastatyta dabartinė Veliuonos bažnyčia, kurios fundatorius buvo Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikštis, LDK kancleris Albrechtas Stanislovas Radvila (1595–1656). XVII a. pabaigoje Veliuonos bažnyčia remontuota, kiek pakeičiant jos išorę ir vidų. 1887 m. bažnyčia kapitaliai suremontuota, vienoje bokšto pusėje primūrytas eklektinių formų prieangis. 1891 m. pristatytas mūrinis vargonų choras, o pačioje XIX a. pabaigoje iškilo šventoriaus vartai ir akmenų mūro tvora. Taip pat įvairiais laikotarpiais vykdyta daug smulkesnių bažnyčios remonto darbų.

1999 m. Algirdas Žalnierius papilio teritorijoje stovinčio buvusios mokyklos pastato aplinkoje, projektuojamos vandentiekio trasos vietoje ištyrė 134 m^2 plotą. Archeologiniame sluoksnyje, datuojamame XIV–XVIII/XIX a., aptikta labai nedaug radinių, tarp kurių – vos kelios šukės, datuojamos XIV–XV a. Apibendrindamas tyrimų rezultatus, A. Žalnierius atkreipė dėmesį, kad tyrinėtoje teritorijoje beveik nerasta archeologinių struktūrų ar radinių, susijusių su piliakalnių komplekso klestėjimo laikotarpiu – XIII–XV a. Jis spėjo, jog čia galėjo būti apsauginė pilių zona, kurioje galbūt drausta statyba arba čia buvęs gynybinio komplekso laikotarpio archeologinis sluoksnis, sunaikintas vėlesniais laikais dirbant žemę (Žalnierius A., 1999 m. Veliuonos piliavietės (AR–270) archeologinių tyrimų ataskaita, *KPC paveldosaugos biblioteka*, f. 39, a. 1, b. 619, p. 12). 2003 m. A. Žalnierius tęsė tyrimus buvusios mokyklos pastato aplinkoje. Ištirtos 2 perkasos ir 2 šurfai (bendras tyrimų plotas 58 m^2), žvalgytas apie 13 m^2 plotas. Fiksuotas iki 1,2 m storio kultūrinis sluoksnis. Rasta tik viena XIV–XV a. keramikos šukė, kiek gausiau XVI–XVIII a. buitinės keramikos šukių, koklių ir plytų duženų. Taip pat fiksuoti piltiniai XX a. grunto sluoksniai (*ATL 2003 metais*, V., 2005, p. 72–74).

2014 m. rugsėjo mėnesį atvykus tirti bažnyčios šventoriaus, šalia bažnyčios R, dalies Š ir didžiosios dalies P fasadų jau buvo sumontuotos 3–5 aukštų pastolių konstrukcijos. Dėl to nežymiai pakito perkasų 2 ir 3 vietos. Todėl keli kapai perkasose buvo ištirti tik dalinai ir griaučiai palikti neišimti.

Perkasa 1 tirta suplanuotos lietaus nuotekų išvado vamzdžio tiesimo linijos dalyje tarp bažnyčios ŠV kampo ir šventoriaus tvoros. Į perkasą 1 pateko tiesiamo lietaus nuotekų vamzdžio 5 m ilgio atkarpa. Likusi nuotekų linijos dalis ėjo žvalgytomis kasamomis tranšėjomis 1, 5 ir 6 bei po šventoriaus tvora. 5 m ilgio ir 2 m pločio perkasa iš pradžių matuota ŠR–PR kryptimi, vėliau jos ŠR pusėje suformuotas papildomas 2 m ilgio ir 1,2 m pločio išplatinimas (bendras perkasos plotas – 12,4 m^2).

Pradedant perkasos 1 tyrimus, jos P dalyje pirmiausia buvo pašalintos betoninės pėsčiųjų tako trinkelės, o likusioje dalyje – velėna. Iškart po velėna fiksuotas 10–20 cm storio povelėninis humusingos tamsiai pilkšvos žemės sluoksnis, kuriame rasta pavienių smulkių XX a. radinių. Žemė daugelyje perkasos vietų perkasta kasant duobes kapams. Laidojant mirusiuosius suardyta daug senesnių kapų. Nuo 10–20 cm gylio iki pat įžemio visame perkasos plote fiksuota maišyta žemė su daugybe žmonių kaulų iš suardytų kapų, archeologiniais radiniais ir keliais pavieniais gyvūnų bei paukščių kaulais.

0 5 cm

2 pav. Pilkos plonasienės keramikos puodų šukės (perkasa 1). M. Vitkūno nuotr.

Fig. 2. Sherds of grey thin-walled ceramic pots.

0 2 cm

3 pav. Kaltinė dekoratyvinė vinis (perkasa 1). B. Dakanio nuotr.

Fig. 3. A hand-forged decorative nail.

0 5 cm

4 pav. Švininės langų stiklo tvirtinimo juostelės (perkasa 1). M. Vitkūno nuotr.

Fig. 4. Lead window cames.

0 3 cm

5 pav. Pypkių dalys: molinė galvutė ir kaolininis kotelis (perkasa 1). M. Vitkūno nuotr.

Fig. 5. Pipe parts: a clay bowl and a kaolin stem.

6 pav. Arbaleto strėlių antgaliai, rasti perkasose 1 (kairėje) ir 2. M. Vitkūno nuotr.

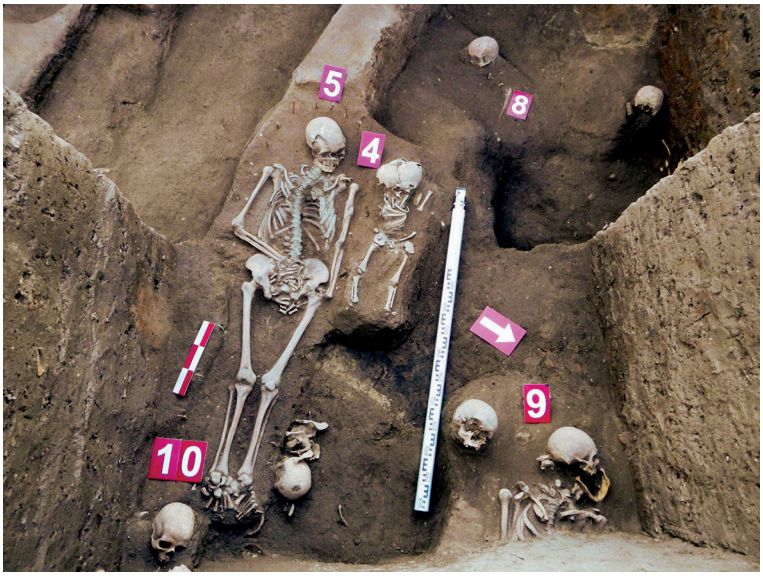
Fig. 6. The crossbow bolt heads found in trenches 1 (left) and 2.

0 3 cm

Tai, kaip smarkiai permaišyta žemė ir sujaukti kapai, liudija 1,3 m gylyje po kaukole iš suardyto kapo rastas stiklinio butelio, datuojamo XVIII–XIX a., priedugnis.

Perkasoje, permaišytos žemės sluoksnyje buvo daug buitinės keramikos fragmentų (2 pav.), koklių ir čerpių duženų, vinių (3 pav.), stiklinių indų bei langų stiklo šukių, švininių langų stiklo tvirtinimo juostelių (4 pav.), XVI–XX a. monetų, rastas fajansinis pypkės kotelis (5 pav.), XVII–XIX a. keraminė pypkės galvutė (5 pav.), kelios batų pasagėlės, įmovinis arbaleto strėlės antgalis (6 pav.). Panašu, kad tvarkant bažnyčios šventorių XVII–XVIII a., į jo teritoriją buvo supilta dalis grunto iš už šventoriaus teritorijos, dabartinės Draugystės gatvės. Gali būti, jog aukštinant ir lyginant šventoriaus teritoriją, čia kartu su supiltiniu gruntu pateko ir suardyto Veliuonos miestelio kultūrinio sluoksnio.

Perkasos PV dalyje fiksuotas labai nedidelis galbūt pirminio papilio paviršiaus frag-

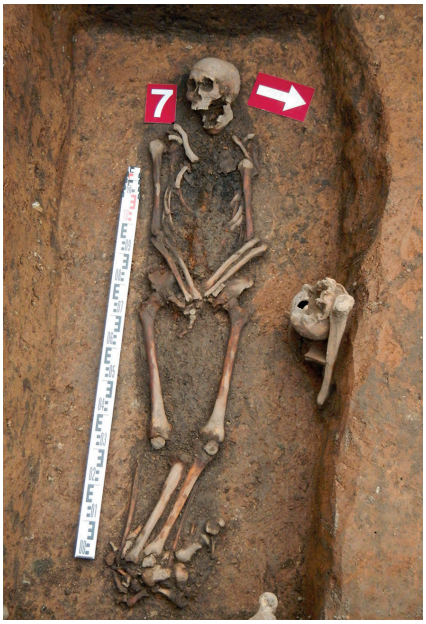

7 pav. Perkasos 1 Š dalis su išplatinimu. M. Vitkūno nuotr.

Fig. 7. The N part of trench 1 with the extension.

mentas. Po maišytos žemės sluoksniu daugmaž 30 cm gylyje atidengtas iki 70 cm pločio neperkasto grunto plotas. Jį 30–50 cm gylyje sudarė juodos humusingos žemės sluoksnis be jokių radinių, giliau – 5–10 cm storio maišyto smėlio intarpas, o 45–105 cm gylyje jau fiksuotas nejudintas įžemis – molis. Po juo, ties perkasos PV sienele vėl atsidengė 2–3 cm storio maišytos žemės sluoksnis, susidaręs greta kasant kapo duobę su platesniu jos dugnu. Po kapo duobės maišytos žemės sluoksniu vėl sekė toks pat įžemis. Tikėtina, kad juoda humusinga žemė gali būti sietina su pirminiu šios vietos paviršiumi, viduramžių priešpilio sluoksniu, tačiau tyrimų metu ištirtas tik labai menkas išlikęs jos plotelis be radinių.

Perkasoje 1 49 cm gylyje rasta kaulų sankaupa 1 (kaukolė ir pavieniai skeleto kaulai, smulkūs kitų kaukolių fragmentai). Giliau, 88–143 cm gylyje (daugiausia perkasos ŠV dalyje)

8 pav. Kapas 7 (perkasa 1). M. Vitkūno nuotr.

Fig. 8. Burial 7 (trench 1).

9 pav. Degėsinga duobė perkasoje 1. M. Vitkūno nuotr.
Fig. 9. The charcoally pit in trench 1.

taip pat aptikta pavienių kaukolių dalių ir kaulų sankaupų (2–11, 14–18 ir 20). Perkasoje 1,16–1,42 m gylyje atidengta 11 nesuardytų bei suardytų kapų (7 pav.). Kape 1 (50–60 m. vyro) šalia mirusiojo dubens rasta diržo sagtis su odos fragmentais. Kape 2 (5 m. ± 16 mėnesiai, vaiko) įkapių nerasta, aptiktos tik karsto vinys. Kape 3 (9±3 mėnesiai, kūdikio) įkapių nerasta. Kapai 4 (5 m. ± 16 mėnesiai, vaiko) ir 5 (40–45 m. vyro) irgi buvo be įkapių, tik su karstų vinimis. Kape 7 (45–50 m. vyro (8 pav.)) tarp mirusiojo dešinės rankos plaštakos kaulų gulėjo žalvarinis religinis medalikėlis. Radinys pasidengęs labai intensyvios oksidacijos sluoksniu. Aversas beveik neįžiūrimas. Reverse vaizduojamas šv. Pranciškus Ksaveras. Medalikėlis datuojamas XVII–XVIII a. Kape 8 (30–40 m. moters) karsto vinių nerasta, tačiau fiksuoti medienos pėdsakai – mirusioji buvo palaidota skobtiniame karste. Kapai 9, 10, 13 ir 14 dalinai atidengti perkasos 1 išplatinime ir užfiksavus vėl užkasti radimo vietoje. Sprendžiant pagal aptiktus radinius, perkasoje 1 rasti kapai datuojami XVII–XVIII a.

Perkasoje 1 ir jos išplatinime 1,8–2,35 m gylyje po kapais fiksuota 1,37x1,05 m skersmens duobė (9 pav.) su degėsingu užpildu. Jame rasta degusių akmenų, žalvarinio dirbinio (plokštelės) dalis, dubeninio (?) koklio pakraštėlio šukė, šukės nuo dviejų apžiestų puodų, žiestų pilkos plonasienės keramikos indų bei dvi šukės nuo žiestų indų. Duobėje taip pat rasti keli gyvūnų kaulų fragmentai. Ši duobė sietina su dabartinės Veliuonos bažnyčios statybos (XVII a. I pusė) laikotarpiu. Galbūt tai statybininkų naudoto lauko ugniakuro vieta. Vėliau, jau baigus dabartinės bažnyčios statybą, šioje šventoriaus dalyje pradėta laidoti mirusiuosius.

Perkasa 2 tirta prie bažnyčios ŠR kampo, šalia jos priestato (zakristijos) Š fasado. Perkasa V/ŠV–R/PR kryptimi buvo 5 m ilgio ir 2 m pločio (10,0 m^2). Perkasos P sienelėje fiksuotas bažnyčios pastato pamatas. Perkasos R gale 15–20 cm gylyje pasiektas iki 65 cm pločio pamato išplatėjimas, kuris perkasos V gale priartėjo prie pat bažnyčios sienos. Gali būti, kad tai senesnio šioje vietoje iki dabartinės bažnyčios pastatymo buvusio pastato pamatas arba prie dabartinės bažnyčios primūryto priestato – zakristijos pamatas, kuris nevisiškai tiksliai įrengtas statybų metu. Pamatas 1,1–1,2 m aukščio, mūrytas iš raudono molio plytų, riedulių ir kalkių skiedinio. Perkasoje, 1,2–1,3 m gylyje nuo dabartinio paviršiaus pasiektas antras įžemio – rusvo molio – horizontas (80–85 cm gylyje didesnėje perkasos dalyje buvo pasiektas įžemio smėlis).

Perkasos V gale fiksuotos į įžemio smėlį įkastos septynios 35–80 cm skersmens duobės (10 pav.). Jų gylis nuo įžemio paviršiaus siekė 10–20 cm. Daugelis duobių plokščiadugnės. Bent dalis šių duobių yra stulpavietės, sietinos su bažnyčios statybos laikotarpiu šioje vietoje stovėjusiais pastoliais (pvz., duobė 4 – 40 cm

pločio, su akmenimis kraštuose, tarp kurių buvo apie 20 cm storio stulpo vieta).

Perkasoje, iki įžemio permaišytoje žemėje aptikta pavienių XIV–XVII a. datuojamų radinių – įtveriamasis arbaleto strėlės antgalis (6 pav.), apžiestos keramikos (11 pav.) ir puošnaus indo iš kalkinio fajanso (12 pav.) šukių. 66 cm gylyje atidengtas kapas 6 (35–40 m. vyro (13 pav.). Šalia mirusiojo dešiniojo dubenkaulio, beveik po juo rastas peilis (14 pav.). Kape aptikta ir kalvio darbo karsto vinių. 98 cm gylyje atidengtas kapas 11, kuriame virš dešiniojo šlaunikaulio, arčiau dubens kaulo rastas LDK Jono Kazimiero Vazos 1666 m. šilingas (falsifikatas). Visgi nėra aišku, ar ši moneta tikrai sietina su kapu 11, nes šlaunikaulis buvo kiek išjudintas ir gulėjo nevisiškai anatominėje padėtyje. Mirusiojo kojūgalis buvo nuardytas, jame 1,2 m gylyje gulėjo pavienė kaukolė (fiksuota kaip kaulų sankaupa 21). 1,28 m gylyje buvo atidengtas kapas 12 (2 m. ± 8 mėnesiai, vaiko). Fiksuoti karsto pėdsakai, rastas kalvio darbo vinies fragmentas. Perkasoje 2 aptiktus kapus galima datuoti XV/XVI–XVII a.

Perkasa 3 tirta prie bažnyčios PR kampo, šalia bažnyčios pastato pagrindinio korpuso P fasado. Ji V/ŠV–R/PR kryptimi buvo 5 m ilgio ir 2 m pločio (10,0 m^2). Perkasos Š sienelėje (15 pav.) fiksuotas iš raudonos molio masės plytų ir pavienių akmenų mūrytas bažnyčios pamatas. Šioje perkasoje kaip ir kitose maišytame grunte rasta buitinės keramikos bei stiklo šukių, stogo čerpių ir plytų duženų, kalvio darbo vinių. Aptikta XV/XVI–XVII a. monetų ir kitų daugiausia XV–XVII a. datuojamų dirbinių – keli geležiniai peiliai bei jų fragmentai, kaulinės ornamentuotos rankenos dalis (16 pav.), žalvarinis plokštinės segės liežuvėlis, sulaužytas juostinis žiedas, sidabrinio papuošalo (plokštinės segės?), žalvarinės plokštinės segės fragmentai, žalvarinio auskaro (tikriausiai – klaustuko formos) dalis, dvi geležinės adatos, kelios titnago nuoskalos, švininė kulka (16 pav.), 5 diržų sagtys ir kitokių radinių.

10 pav. Perkasos 2 V sienelė ir stulpavietės. M. Vitkūno nuotr.

Fig. 10. The W wall and column sites in trench 2.

11 pav. Apžiestos keramikos šukės iš perkasos 2. M. Vitkūno nuotr.

Fig. 11. Sherds of partly thrown pottery from trench 2.

0 3 cm

0 5 cm

12 pav. Kalkinio fajanso indo šukės (perkasa 2). B. Dakanio nuotr.

Fig. 12. Sherds of a lime faience vessel.

13 pav. Perkasos 2 R dalis ir kapas 6. M. Vitkūno nuotr.

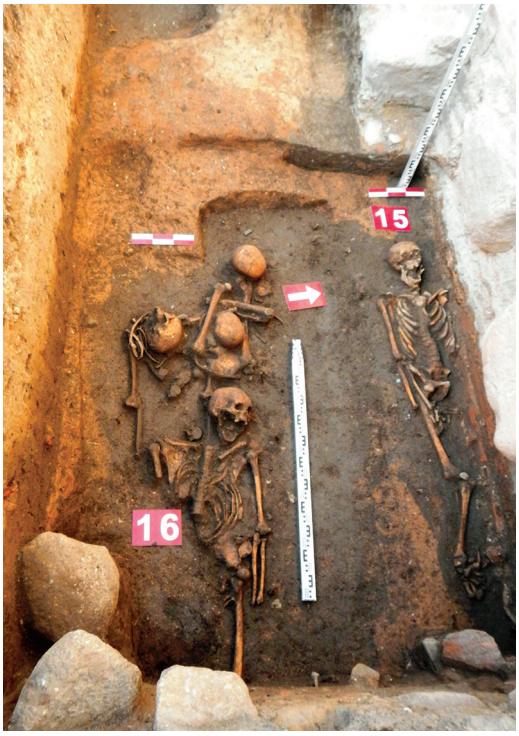
Fig. 13. The E part of trench 2 and burial 6.

0 5 cm

14 pav. Peilis iš kapo 6 (perkasa 2). B. Dakanio nuotr.

Fig. 14. The knife from burial 6 (trench 2).

Perkasoje 51 cm gylyje atidengta kaulų sankaupa 19, 71 cm gylyje – tokia sankaupa 24, 76 cm gylyje – 22 ir 1–1,2 m gylyje – 23. Šalia pastarosios sankaupos aptiktos suardyto kapo įkapės, būdingos XV a. – žalvarinis žvangutis ir akmeninis galąstuvas (17 pav.). Perkasoje, kaulų sankaupų horizonte taip pat rastas dar vienas žalvarinis žvangutis ir spėjama piniginės tvirtinimo geležinė detalė (17 pav.).

1,02 m gylyje prie pat bažnyčios pamato atidengtas kapas 15 (45–50 m. vyro (15 pav.)). Kairė mirusiojo pusė pateko į pamato vietą ir buvo suardyta jį įrengiant. Prie mirusiojo dešiniojo šlaunikaulio gulėjo žalvarinė kniedės galvutė ar apkalėlis su skylute, šalia dešinės rankos

15 pav. Perkasa 3 iš R. M. Vitkūno nuotr.

Fig. 15. Trench 3, as seen from the E.

dilbio, arčiau alkūnės – sidabrinė moneta (Aleksandro pusgrašis, Lenkija, 1501–1506 m.), po dešiniuoju šlaunikauliu – peilis (18 pav.). 1,09 m gylyje aptiktas kapas 16 (15 pav.), kuriame rasta tik karsto vinių. 1,21 m gylyje atidengtas dar vienas kapas 17 (35–40 m. vyro). Jame buvo kalvio darbo karsto vinių, o prie kairiojo žastikaulio vidinėje jo pusėje rastas gana primityviai padarytas sidabrinis žiedelis neuždaru lankeliu. Atrodo, jog šis papuošalas į kapą mirusiajam įdėtas kaip atsisveikinimo dovana. Sprendžiant pagal aptiktus radinius, perkasoje 3 aptikti kapai datuojami XV/XV–XVII a.

Perkasoje 19–48 cm gylyje gulėjo 3 masyvūs iki 64 cm skersmens akmenys. Nepanašu, kad tai būtų kito čia stovėjusio medinio statinio pamatas. Tarpai tarp akmenų buvo užpildyti permaišyta žeme su priesmėliu, kurioje nebuvo radinių. Tik virš akmenų maišytoje žemėje aptikta pavienių kalvio darbo vinių, o šalia akmenų 65 cm gylyje rasta moneta – LDK Aleksandro denaras. Patys akmenys gulėjo ant iki 20 cm storio juodos žemės su priemoliu sluoksnio, kurio vietose, tirtose šalia akmenų, neaptikta jokių sluoksnį datuojančių radinių. Masyvių akmenų šalia šios išorinės bažnyčios sienos buvo ir įrengiamos nuogrindos tranšėjoje, ties bažnyčios piliastrais. Galbūt šie akmenys specialiai guldyti šalia pamatų, siekiant juos sustiprinti svarbiausiose vietose.

Žvalgytos tranšėjos. Tiriant žvalgomąsias perkasas paaiškėjo, jog sekliausi kapai yra 66 cm gylyje (kapas 6, perkasoje 2). Rekomenduota nuogrindai kasamų tranšėjų projektinį gylį sumažinti iki 40–50 cm. Projektuotojams ir darbus vykdančiai įmonei sutikus tai padaryti, suplanuotas tranšėjas leista kasti bažnyčios šventoriuje, lietaus nuotekų surinkimo šulinėlio ir lietaus nuotekų išvado vamzdžio tiesimo vietose (tranšėjos 1 atšaka ir tranšėja 5) bei kitapus šventoriaus tvoros, tarp jos ir Draugystės gatvės (tranšėja 6). Palei bažnyčios išorines sienas, lietaus nuotekų drenažo įrengimo vietose kastos ir žvalgytos tranšėjos 1–4 ir 7–11. Taip pat žvalgymai atlikti šventoriaus ŠV dalyje, kur buvo įrengiami betoninių plytelių pėsčiųjų takai

16 pav. Švininė kulka ir kaulinės rankenos dalis (perkasa 1). M. Vitkūno nuotr.

Fig. 16. A lead bullet and part of a bone handle (trench 1).

17 pav. Žvangučiai, piniginės tvirtinimo detalė (?) ir akmeninis galąstuvas (perkasa 3). M. Vitkūno nuotr.

Fig. 17. Crotals, a purse fitting (?), and a whetstone (trench 3).

18 pav. Kapo 15 įkapės (perkasa 3). B. Dakanio nuotr.

Fig. 18. The grave goods from burial 15 (trench 3).

19 pav. Nuogrinda ir bažnyčios kertinis akmuo tranšėjoje 10. M. Vitkūno nuotr.

Fig. 19. Trench 10 with paving and the church's foundation stone.

ir aikštelė. Tako vietoje tarp šventoriaus vartų ir bažnyčios pagrindinių durų žvalgyta tranšėja 12, tarp šventoriaus vartų ir bažnyčios Š (šoninių) durų – tranšėja 13, o aikštelėje tarp Š durų ir paminklo šv. Marijai – tranšėja 14. Daugelis tranšėjų kastos iki 40 cm gylio, tik lietaus nuotekų linijos bei šulinėlio šalia bažnyčios įrengimo vietose (tranšėjos 1, 5) buvo pasiektas 0,95–1,3 m gylis. Kasant tranšėjas iki pakoreguoto projektinio gylio, nesuardytų kapų neaptikta. Tranšėjos 5 P gale 60 cm gylyje rasta kaulų sankaupa 13 (kaukolė ir keli pavieniai kaulai), kitose tranšėjose – nedaug pavienių kaulų iš suardytų kapų.

Palei bažnyčios sieną kastose tranšėjose 5–20 cm gylyje buvo atidengta fragmentiškai išlikusi nuogrinda iš nedidelių, iki 20 cm skersmens lauko akmenų (19 pav.). Nuogrindos fragmentai buvo užfiksuoti ir išardyti, nes kitaip nebuvo įmanoma atidengti pamatų ir atlikti būtinų naujos nuogrindos bei pamatų hidroizoliacijos įrengimo darbų. Nuogrinda vėlyva, datuojama XIX–XX a. pradžia. Gali būti, kad ankstyvesnių nuogrindų nebuvo arba jos XIX–XX a. perklotos iš naujo. Tai, kad nuogrindos yra gana vėlyvos, liudija po jomis rastos fabriko gamybos keturkampio skerspjūvio (tranšėjos 3, 8, 9, 10, 11) ir tokios pat gamybos apvalaus skerspjūvio (tranšėjos 3 ir 11) vinys bei fabriko gamybos karsto rankenos su tvirtinimo plokštelėmis iš tranšėjos 1, štampuotas vario lydinio kryželis iš tranšėjos 14.

Daugelyje tranšėjų vietų 25–30 cm gylyje aptikti iki 30–35 cm pločio iš plytų arba iš plytų ir akmenų kloti pamatų išplatinimai (20 pav.), kurie įrengiant nuogrindą neardyti. Tranšėjos 12 V gale, prie šventoriaus vartų, po XX a. pabaigoje klotomis betoninėmis plytelėmis ir piltinio smėlio sluoksniu buvo išlikęs iki 1,65 m ilgio ir 2,5 m pločio senojo, su dabartinės bažnyčios statyba sietino grindinio fragmentas. Grindinys buvo tvarkingai sudėtas (kitaip, nei aplink bažnyčią) iš mažų ir vidutinio dydžio akmenų, kurių didžioji dalis apskaldyti.

Radiniai. Žvalgytose tranšėjose radinių aptikta labai nedaug. Daugiausia tai kalvio dar-

bo ir fabriko gamybos vinys, pilkos plonasienės keramikos šukės, čerpių bei plytų duženos, langų stiklo šukės, skardos atraižos, kelios XVII–XX a. monetos. Tranšėjoje 1 rastas unikalus dirbinys – masyvus 30,7 cm ilgio geležinis peilis – durklas (21 pav.), tranšėjoje 3 – žvakių dagčių žirklės (22 pav.), tranšėjose 3 ir 14 – XIX–XX a. pradžios vario lydinio bei alaviniai kryželiai. Tranšėjoje 14 rastas iš vario lydinio lieto nedidelio varpo, matyt, naudoto procesijose arba kabėjusio prie zakristijos, fragmentas, geležinis kirtiklis, akmeninio trintuvo dalis, kelios titnago nuoskalos.

Visose tirtose perkasose ir daugelyje tranšėjų aptikta daug keramikos šukių. Net apie 90 % šukių – sudužusių neglazūruotos pilkos plonasienės keramikos indų (daugiausia puodų). Daugelio indų sienelės 5–7 mm storio. Beveik visi indai neornamentuoti, tačiau pasitaikė pavienių šukių su horizontalių linijų bei bangelių ornamentu. Tokia keramika būdinga XVI–XVII a. ir sietina su dabartinės bažnyčios statybos laikotarpiu. Dalis šukių (ypač perkasoje 1) galėjo atsirasti į šventoriaus teritoriją patekus piltiniam gruntui iš miestelio kultūrinio sluoksnio. Šią prielaidą dar labiau patvirtina tai, kad beveik visi koklių fragmentai (8 iš 11) taip pat rasti perkasoje 1. Kokliai yra labiau miesteliui, o ne bažnyčios šventoriui būdingas radinys.

Be pilkos plonasienės keramikos, aptikta ir šiek tiek kitokio tipo keramikos šukių: kelios apžiestos keramikos su gausiomis grūsto granito priemaišomis, puoštų horizontalių linijų ar aštriabriaunių bangelių ornamentais, taip pat voleliu su įkartomis. Tokia keramika plataus datavimo, gali būti siejama ir su viduramžių laikotarpiu. Perkasoje 2 rastos trys XVI a. pabaiga – XVII a. viduriu datuojamo mažo indo, pagaminto iš kalkinio fajanso, puošto iš spalvotos glazūros sudarytu augaliniu ornamentu

20 pav. Pamatų išplatinimas iš plytų tranšėjoje 8. B. Dakanio nuotr.

Fig. 20. Trench 8 and the foundation's spread footing, with which is made of brick.

21 pav. Durklas iš tranšėjos 1. M. Vitkūno nuotr.

Fig. 21. The dagger found in trench 1.

22 pav. Žirklės žvakių dagtims iš tranšėjos 3. M. Vitkūno nuotr.

Fig. 22. The candle wick scissors in trench 3.

ir galbūt skirto aliejams laikyti, šukės. Perkasoje 1 aptiktas XVIII a. bokalo, puošto žalia glazūra ir voleliu, suformuotu į bangelę, fragmentas. Dar dvi plataus datavimo (XVI a. pabaiga – XIX a. pradžia) glazūruotų bokalų, puoštų rateliniu (štampelių) ornamentu, šukės rastos perkasoje 3. Perkasoje 2 aptikta masyvaus neaiškios paskirties dirbinio, spėjama troškintuvo, dalis.

Tarp stiklo šukių vyravo XVI–XVIII a. datuotinos smarkiai irizuotos neskaidraus dažniausiai žalsvos spalvos langų stiklo duženos. Taip pat aptikta švininių stiklo tvirtinimo juostelių, keli butelių ir kitų stiklinių indų, datuojamų XVII–XIX a., fragmentai.

Tyrimų metu iš viso surinktos 479 vinys (72 priskirtos konkrečių kapų karstams, kitos pavienės). Fabriko gamybos vinių rasta 36 (15 keturkampio skerspjūvio ir 21 apvalaus). Dalis vinių yra ne nuo karstų, bet sietinos su bažnyčių statyba. Vinių grupei taip pat priskirti kalami tvirtinimo elementai ir kilpvinės. Pastebėta, kad tarp kaltinių vinių beveik po lygiai yra T arba Γ formos ir apvaliomis galvutėmis, tačiau atskirose perkasose vyrauja skirtingų tipų vinys. Perkasoje 1 vinių apskritomis galvutėmis buvo dvigubai daugiau nei vinių T ir Γ formos galvutėmis, o perkasose 2 ir 3 atvirkščiai – vinių T ir Γ formos galvutėmis buvo dvigubai daugiau nei apskritomis galvutėmis. Ta pati tendencija akivaizdi peržiūrint ir konkretiems kapams priskirtas, ir atsitiktinai rastas vinis. Taigi, perkasose 2 ir 3, kur aptikti XVI/XVI–XII a. kapai, vyrauja vinys T ir Γ formos galvutėmis, o perkasoje 1, kur kapai vėlyvesni, XVII–XVIII a. – vinys apskritomis galvutėmis.

Dar viena gausi radinių grupė – monetos. Be kapuose rastų Aleksandro pusgrašio (Lenkija, 1501–1506 m.) ir LDK Jono Kazimiero Vazos 1666 m. šilingo (falsifikato), dar rastos 43 pavienės monetos iš maišyto grunto sluoksnio, datuojamos XV/XVI–XX a. Tai trys LDK Aleksandro (1492–1506 m.) denarai, LDK Žygimanto Augusto denaras (1557 m.) bei pusgrašis (kaldinimo metai neaiškūs). Daugiausia aptikta Jono Kazimiero Vazos Lenkijos Karalystės (9 vienetai) ir LDK (7 vienetai) šilingų. Taip pat aptikti du Rygoje kaldinti Švedijos karalienės Kristinos Vazos (1632–1654) šilingai bei ten pat 1658 m. kaldintas Švedijos karaliaus Karolio X Gustavo šilingas, LDK Zigmanto III Vazos dvidenaris (1620 m.), Rusijos imperijos 1903 m. moneta, vokiško 1916 m. ostrublio 2 kapeikų moneta, kelios TSRS 1948–1970 m. monetos, Lietuvos Respublikos 1925, 1991 ir 2008 m. monetos. Kelios monetos labai oksiduotos, sulipusios, iki restauravimo neidentifikuotos. Sprendžiant pagal dydį, tai tikriausiai gali būti LDK Aleksandro denarai.

Tyrimų metu rasta 11 koklių šukių. Daugiausia tai XVI–XVII a. dubeninių koklių šukės, aptikta ir XVII a. plokštino koklio dalis. Visose perkasose rasta stogo čerpių duženų. Vyravo dviejų tipų čerpės – žvyninės ir lovinės („vienuolės“). Dalis čerpių dengtos žalia glazūra. Daugelis čerpių datuojamos XV–XVI a. Tikėtina, kad dar iki pastatant dabartinę bažnyčią šioje vietoje stovėjęs senesnis bažnyčios pasta-

0 5 cm

23 pav. Marselinės stogo čerpės iš tranšėjos 3. B. Dakanio nuotr.

Fig. 23. Marseille roof tiles from trench 3.

24 pav. Tyrimų vietą lankė daug ekskursijų. B. Dakanio nuotr.

Fig. 24. Many excursions have visited the investigation site.

tas buvo dengtas čerpiniu stogu, kuriame bent dalis čerpių buvo puošnios, glazūruotos. Tranšėjoje 3 rasti keli marselinių čerpių, datuojamų XIX–XX a. pradžia, fragmentai. Juose įspausti įgilinti užrašai „PONIEWIEZYK“ IR „ONUFRY“ (23 pav.). Tokios čerpės gamintos Panevėžiuko dvare (dabar Kauno r.), o vardas *Onufry* sietinas su šio dvaro savininko Anupro Korevos vardu.

Dar vienas atvežtinių statybinių medžiagų pavyzdys – cementinė grindų plytelė, puošta spalvotu augaliniu ir geometriniu ornamentu. Kitoje plytelės pusėje yra užrašas „CARL / VERMANN&Co / RIGA“. Plytelė datuojama XIX a. II puse – XX a. pradžia. Ji pagaminta garsiems vokiečių kilmės Rygos pramonininkams Vermanams priklausiusioje įmonėje.

Apibendrinant tyrimų duomenis, galima konstatuoti, kad tyrimų metu (24 pav.) bažnyčios šventoriuje aptiktas permaišytas kultūrinis sluoksnis su gausiais XIV–XX a. radiniais (arbaleto strėlių antgaliais, monetomis, buitinės keramikos, langų stiklo šukėmis, koklių bei stogo čerpių duženomis ir kt.). Tirtose vietose iki XV a. susidaręs kultūrinis sluoksnis šioje vietoje vėliau statant bažnyčios pastatus ir įrengus šventoriuje kapines beveik visiškai sunaikintas.

Didelė dalis kapų, buvusių tirtose vietose, yra suardyti vėlesnių laidojimų metu. Tyrimų metu aptikta 17 nesuardytų arba dalinai apardytų kapų. Sprendžiant pagal aptiktus radinius, perkasoje 1 aptikti kapai datuotini XVII–XVIII a., o perkasose 2 ir 3 – XV/XVI–XVII a. Mirusieji orientuoti galvomis į V, 250–300° kryptimi. Daugelis mirusiųjų buvo palaidoti sukaltose iš lentų arba skobtiniuose karstuose. Taip pat aptiktos 23 kaulų sankaupos ir pavienės kaukolės iš suardytų kapų (fiksuotos) bei daug pavienių kaulų.

Aptikti žmonių palaikai buvo perduoti VU Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedrai, kad būtų atlikta vizu-

ali palaikų lyties, amžiaus diagnostika ir įvertintos patologijos (doktorantė Justina Kozakaitė). Mirusiųjų palaikai perlaidoti perkasos 3 vietoje.

Tvarkant ir identifikuojant masinę medžiagą (buitinę keramiką, čerpes, koklius ir kt.), konsultavo LNM Viduramžių ir naujųjų laikų archeologijos skyriaus darbuotojas dr. Kęstutis Katalynas. Monetas ir religinį medalikėlį identifikavo LNM Numizmatikos skyriaus darbuotojai Eduardas Remecas bei Regina Ablėnienė.

Registruoti archeologiniai radiniai (324 vienetai) perduoti LNM. Neregistruota masinė medžiaga (puodų, stiklo šukės, čerpių fragmentai, vinys) perduota Veliuonos parapijos klebonui Šarūnui Leskauskui ir bus saugoma bei eksponuojama Veliuonos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios bokšte įrengtoje ekspozicijoje.

The churchyard of the Church of the Assumption in Veliuona

In 2014, a field evaluation (3 trial trenches, a total of 32.4 m^2) and survey (a total of 184.8 m^2) were conducted on the grounds of building complex of the Veliuona (Jurbarkas District) church (Fig. 1). The churchyard of the church that stood in a former settlement at the foot of a hillfort was investigated.

Junigeda (Veliuona) castle, which stood in Veliuona in 13th–14th centuries, was the target of many Teutonic Knight attacks. In 1421 Veliuona Parish was founded and a church erected at the site of the settlement at the foot of this castle. The current Veliuona church was built during 1636–1644.

At many places in trench 1, the earth had been disturbed in digging grave pits. Older burials were frequently destroyed in burying the dead. Everywhere in the trench from a depth of 10–20 cm right down to sterile soil, mixed soil with abundant human bones from destroyed burials was recorded. Potsherds (Fig. 2), stove and roof tile fragments, nails (Fig. 3), glass vessel fragments, glass shards, lead window cames (Fig. 4), 17th–20th-century coins, a kaolin pipe stem, a 17th–19th-century ceramic pipe bowl (Fig. 5), several heel plates, and a socketed crossbow bolt head (Fig. 6) were discovered. A concentration of skulls and skull fragments was found in the trench. At a depth of 116–142 cm destroyed and undestroyed burials were discovered (Fig. 7). Burial 1 (that of a 50–60 year-old male) contained a belt buckle and leather fragments; burial 2 (that of child 5 years of age ± 16 months) no grave goods, only two coffin nails; burials 3 (that of an infant of 9±3 months) no grave goods; burials 4 (that of a child 5 years of age ± 16 months) and 5 (that of a 40–45 year-old male) no grave goods, only coffin nails; and burial 7 (that of a 45–50 year-old male; Fig. 8) a bronze religious medallion. Burial 8 (that of a 30–40 year-old female) contained no coffin nails, but traces of wood were recorded; the individual had been interred in a hollowed-out log coffin. The burials discovered in trench 1 should be dated to the 17th–18th centuries. The pit that was filled with black charcoally soil and recorded at a depth of 1.8–2.35 m (Fig. 9) should be connected with the construction period (first half of the 17th century) of the current Veliuona church.

Seven pits dug into the sterile soil were recorded at the W end of the trench 2 (Fig. 10). At least some of these pits are postholes that should be connected with the period of the church's construction. 14th–17th-centuries finds were discovered in the mixed soil: a crossbow bolt head (Fig. 6), sherds of partly thrown pot-

tery (Fig. 11), and a sherd of a vessel made of lime faience (Fig. 12). Burial 6 (that of a 35–40 year-old male (Fig. 13)) contained a single grave good, a knife (Fig. 14), as well as coffin nails. In burial 11, a GDL John II Casimir 1666 shilling (counterfeit) was discovered above the right femur. Burial 12 contained a child 2 years ± 8 months. The burials discovered in trench 2 can be dated to the 15th/16th–17th centuries.

Trench 3 (Fig. 15) contained sherds of household pottery, glass shards, roof and stove tile fragments, nails, 15th/16th–17th-centuries coins, and other finds mostly dating to the 15th–17th centuries: several iron knives and knife fragments, part of a decorated bone handle (Fig. 16), fragments of bronze and silver ornaments, two iron needles, several flint flakes, a lead bullet (Fig. 16), five belt buckles, etc. Grave goods that are characteristic of the 15th century and came from destroyed burials were also discovered: two bronze crotals, a whetstone, and a suspected iron purse fitting (Fig. 17). Burial 15 (that of a 45–50 year-old male) contained a bronze rivet head or a fitting with a hole, a silver coin (Poland, Alexander Jagiellon, 1501–1506 halfgroat), and a knife (Fig. 18); burial 16 coffin nails; and burial 17 (that of a 35–40 year-old male) coffin nails and a small silver ring. The burials discovered in trench 3 should be dated to the 15th/16th–17th centuries.

17 undestroyed or partially disturbed burials were also discovered during the excavation. Judging from the discovered finds, the burials discovered in trench 1 date to the 17th–18th centuries, those in trenches 2 and 3 to the 15th/16th–17th centuries. The individuals were oriented with their heads to the W (250–300°). Many had been interred nailed plank or hollowed-out log coffins. 23 bone concentrations and isolated skulls from destroyed burials (which were recorded) and isolated bones were also discovered.

Cobblestone paving was recorded in the trenches dug alongside the church's wall (Fig. 19). The brick spread footing, which widened the foundation up to 30–35 cm, was discovered at a depth of 25–30 cm in many of these trenches (Fig. 20). The trenches contained few finds, mostly hand-forged and factory nails, potsherds, roof and stove tile fragments, glass shards, tin scrap, and 17th–20th-centuries coins but also an iron knife/dagger (Fig. 21), candle wick scissors (Fig. 22), small crosses, etc. Many of the roof tile fragments date to the 15th–16th centuries. The several fragments of Marseille roof tile that were also found date to the 19th – early 20th century (Fig. 23). Such tiles were produced at Panevėžiukas manor (now Kaunas district).

After the excavation's end (Fig. 24), the all 324 finds were given to the LNM. The VU Faculty of Medicine (doctoral candidate Justina Kozakaitė) conducted an anthropological analysis of the remains. The remains were reburied at the site of trench 3 in the churchyard of the Veliuona church.